

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 8 (2018)

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και
Θρησκευμάτων

8^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

Ιδεολογικές – Πολιτικές – Ψυχολογικές – Παιδαγωγικές
Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης Χαρισματικών Ατόμων

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
14-17 Ιουνίου 2018

Σχολικός εκφοβισμός και η αντιμετώπισή του

Σοφία Πολίτη, Εμμανουήλ Σκορδιαλός

doi: [10.12681/edusc.2737](https://doi.org/10.12681/edusc.2737)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πολίτη Σ., & Σκορδιαλός Ε. (2020). Σχολικός εκφοβισμός και η αντιμετώπισή του. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 8, 876–885. <https://doi.org/10.12681/edusc.2737>

Σχολικός εκφοβισμός και η αντιμετώπισή του

Σοφία Πολίτη

επισκέπτρια υγείας

sophiapoliti1@gmail.com

Σκορδιαλός Εμμανουήλ, Επιστημονικός Συνεργάτης ΑΣΠΑΙΤΕ,

Υπ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών

manoskor@primedu.uoa.gr

Περίληψη

Το φαινόμενο του εκφοβισμού παιδιών από τους συμμαθητές τους στα σχολεία είναι τόσο παλιό όσο και η διαδικασία της σχολικής μάθησης. Είναι δε τόσο συνηθισμένο, ώστε πολλοί γονείς αλλά και δάσκαλοι θεωρούν αυτού του είδους την συμπεριφορά και εμπειρία ως εκ των ουκ άνευ της ενσωμάτωσης του παιδιού στην κοινότητα των συνομηλίκων τους. Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί μια βίαιη και επιθετική συμπεριφορά, η οποία εντοπίζεται στα πλαίσια του σχολείου και έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχολογική και συναισθηματική κατάσταση του μαθητή καθώς επίσης και στην διαδικασία της μάθησης. Πρόκειται για τη σκόπιμη και επαναλαμβανόμενη βίαιη συμπεριφορά ενός μαθητή απέναντι σε έναν άλλον, η οποία έχει στόχο την επιβολή αλλά και την πρόκληση σωματικού ή ψυχικού πόνου. Συχνά τα παράπονα των παιδιών αντιμετωπίζονται από τους γονείς και τους άλλους ενήλικες (πχ. εκπαιδευτικοί) με αδιαφορία και με ειρωνικά σχόλια που στόχο έχουν να ελαχιστοποιήσουν την σημασία του συμβάντος. Αυτό το γεγονός είχε ως αποτέλεσμα να είναι πολλά τα παιδιά που καλούνται να υπομείνουν σιωπηλά αυτόν τον εφιάλτη. Για τον λόγο αυτό στην παρούσα εργασία ασχολούμαστε με τον εκφοβισμό ώστε να γίνει καλύτερη κατανόηση του φαινομένου, των αιτιών του αλλά και του τρόπου αντιμετώπισής του.

Λέξεις κλειδιά: εκφοβισμός; Αποκλεισμός; Ούτης; Θύμα; Βία; σχολείο.

Abstract

The phenomenon of intimidating children from their classmates in schools is as old as the process of school learning. It is so common that many parents and teachers consider this kind of behavior and experience as a sine qua non of integrating the child into their peer community. School bullying is a violent and aggressive behavior that is found in the context of school and has a serious impact on the pupil's psychological and emotional state as well as on the learning process. School bullying is a violent and aggressive behavior that is located within the school and has a serious impact on the student's psychological and emotional state as well as on the learning process. It is the deliberate and repetitive violent behavior of a student towards another, which is aimed at enforcing and causing physical or mental pain. Often children's complaints are treated by parents and other adults (eg teachers) with indifference and ironic comments aimed at minimizing the importance of the incident. This has resulted in many children

being asked to endure silently this nightmare. For this reason, in this paper we are dealing with intimidation in order to better understand the phenomenon, its causes and how to deal with it.

Keywords: intimidation; exclusion; victim; victim; violence; school

Εισαγωγή

Η σχολική βία αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο που συνδέεται και αλληλεπιδρά με το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Η παραβατική συμπεριφορά στο σχολείο μελετήθηκε από την Κοινωνιολογία και συνδέθηκε με την μη ορθή κοινωνικοποίηση του ατόμου, αποδίδοντας ιδιαίτερη σημασία κυρίως προς τους δύο σημαντικούς κοινωνικοποιητικούς παράγοντες: την οικογένεια και το σχολείο.

Τις τελευταίες δεκαετίες, παρατηρείται μία συστηματική μελέτη του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού ή θυματοποίησης εξαιτίας αφενός της ραγδαίας εξάπλωσής του στο χώρο του σχολείου και αφετέρου της σημαντικής επίδρασής του στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού.

Ο σχολικός εκφοβισμός και η βία τείνει να εξαπλώνεται ανησυχητικά τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, με τεράστιες αρνητικές συνέπειες ως προς τη διαμόρφωση ‘υγιών’ αυριανών πολιτών. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να καταστεί σαφές το πλαίσιο διάγνωσης του και να αναλυθεί ως προς τις διάφορες διαστάσεις του, οι οποίες είτε αναφέρονται στα αίτια ή στα αποτελέσματα ή ακόμα και στην αντιμετώπιση της παθογόνου αυτής κατάστασης.

Ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί μία μορφή βίας, η οποία εκδηλώνεται κυρίως μέσω σωματικής, λεκτικής ή κοινωνικής επιθετικότητας και η οποία διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες ενδοσχολικές συγκρούσεις διότι το θύμα επιλέγεται με βάση το πόσο ανίσχυρο και αδύναμο είναι. Είναι πολύ σημαντικό να κατανοήσουμε ότι πρόκειται για ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, με πολλούς εμπλεκόμενους φορείς και άμεση συνάρτηση με τη γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στην κοινωνία.

Μάλιστα σύμφωνα με το κοινωνικόοικολογικό μοντέλο των Fried & Fried (1996:6a8) η επιθετικότητα των ανηλίκων που εκδηλώνεται με τη μορφή της σχολικής βίας είναι το αποτέλεσμα διαφόρων παραγόντων που επιδρούν στο ανήλικο άτομο, όπως ο πολιτισμός, η κοινότητα, το σχολείο, η οικογένεια και προσωπικά θέματα.

Ορισμός και μορφές σχολικού εκφοβισμού

Στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάται ο ορισμός σύμφωνα με τον οποίο το bullying είναι μια επιθετική συμπεριφορά η οποία είναι σκόπιμη και περιλαμβάνει έλλειψη ισορροπίας της ισχύς ή της δύναμης. Συχνά, επαναλαμβάνεται πάνω από μία φορά και μπορεί να πάρει πολλές μορφές (Olweus D, 2007).

Στους ορισμούς για το bullying θα πρέπει να συμπεριληφθεί και εκείνος που έχει διατυπωθεί από τους Besag και Olweus. Οι ίδιοι περιγράφουν το φαινόμενο ως τη χρήση τη δύναμης ή της θέσης κάποιου για να εκφοβίσει, πληγώσει ή ταπεινώσει ένα άλλο άτομο με λιγότερη δύναμη ή χαμηλότερη θέση. (Besag, E.V, 1989 & Olweus, D, 1993). Στη διεθνή βιβλιογραφία, σημαντική θέση καταλαμβάνει ένας πιο γενικευμένος ορισμός που περιγράφει το φαινόμενο του εκφοβισμού (bullying). Ο ορισμός αυτός διατυπώνεται από τον Olweus και αναφέρει ότι το φαινόμενο του εκφοβισμού αποτελεί μορφή επιθετικής συμπεριφοράς που εμφανίζεται κυρίως στη σχολική πραγματικότητα με σοβαρές επιπτώσεις για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και του εφήβου και τη διαδικασία της μάθησης. Συγκεκριμένα, ένας μαθητής εκφοβίζεται όταν

εκτίθεται επανειλημμένα και για αρκετό χρονικό διάστημα σε αρνητικές πράξεις άλλου ή άλλων μαθητών, που εκδηλώνονται ως μορφές βίαιης ή επιθετικής συμπεριφοράς (Τσιάντης Ι, 2008).

Όπως προκύπτει από τους παραπάνω ορισμούς, υπάρχουν τρία σημαντικά στοιχεία που προσδιορίζουν την έννοια του σχολικού εκφοβισμού και τα οποία είναι: 1) η διαφορά δύναμης ανάμεσα στο θύτη και στο θύμα, 2) η επανάληψη και η διάρκεια του φαινομένου και 3) η σκόπιμη, με πρόθεση αρνητική ενέργεια. Φαίνεται, λοιπόν, ότι τα παραπάνω χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο bullying αποκλείουν τη θεώρηση περιστασιακών και τυχαίων περιστατικών βίας μεταξύ ισοδύναμων μαθητών που θυματοποιούνται αμοιβαία, ως φαινόμενα εκφοβισμού. Ο σχολικός εκφοβισμός διαχωρίζεται σε άμεσο εκφοβισμό, με σχετικά ανοιχτές επιθέσεις προς το θύμα και σε έμμεσο, που είναι λιγότερο εμφανής αλλά εξίσου σημαντικός και παίρνει συνήθως τη μορφή του κοινωνικού αποκλεισμού (Kristensen & Smith, 2003). Οι μορφές εκφοβισμού που αναπτύσσονται συχνότερα στο χώρο του ελληνικού σχολείου είναι ο λεκτικός (κυρίως με τη μορφή διάδοσης φημών), η σωματική βία, η σεξουαλική παρενόχληση, ο ηλεκτρονικός και ο κοινωνικός αποκλεισμός. Τα μεγαλύτερα ποσοστά σωματικής βίας παρατηρούνται στις μικρές ηλικίες (κυρίως στο Δημοτικό) και περισσότερο τα αγόρια κάνουν χρήση αυτής, ενώ τα κορίτσια εμπλέκονται κυρίως σε περιστατικά λεκτικού εκφοβισμού (κυρίως με τη διάδοση φημών που έχουν ως σκοπό τον κοινωνικό αποκλεισμό του θύματος). Τα περισσότερα περιστατικά εκφοβισμού, σύμφωνα με τους μαθητές, παρατηρούνται κατά 1) τη διάρκεια των διαλειμμάτων και σε σημεία που δεν ελέγχονται από τους εκπαιδευτικούς, 2) την αποχώρηση τους από το σχολείο ή 3) την προσέλευση τους σε αυτό (Τσιάντης, 2008· Τσιάντης, 2010). Η σωματική μορφή του σχολικού εκφοβισμού θεωρείται μία από τις συχνότερες εκδηλώσεις του ανάμεσα στα παιδιά. Ο θύτης μεταχειρίζεται φυσική βία, όπως γρονθοκοπήματα, κλωτσιές, σπρωξιές, καθώς επίσης άρπαγμα ή / και φθορά της ατομικής ιδιοκτησίας (Olweus, 1993). Ενδιαφέρον είναι επιπλέον να αναφερθεί ότι ο θύτης αισθάνεται ρωμαλέος, δυνατός, κυρίαρχος, και με την πρώτη ευκαιρία επιδεικνύει αυτά τα «χαρίσματα». Ο αδύναμος συμμαθητής είναι ο καλύτερος «σάκος» για τις βίαιες φιγούρες του. Τα χτυπήματά του σε πολλές περιπτώσεις συνοδεύονται και από αφαίρεση διά της βίας αντικειμένων που ανήκουν στο θύμα (αδιάφορης αξίας) (Louwes, 2009). Ο λεκτικός εκφοβισμός αποτελεί την πιο συχνή μορφή του bullying και είναι πολύ σύννηθες σε παιδιά ηλικίας από εννέα έως δεκατριών ετών (Αρτινοπούλου, 2001). Ο δράστης πειράζει κατ' επανάληψη το στόχο του και σε ενοχλητικό για τον δεύτερο βαθμό, τον κοροϊδεύει, του κολλάει παρατσούκλια, τον βρίζει και τον προσβάλλει γενικότερα με λόγια και βωμολοχίες (Olweus, 1993). Ο συναισθηματικός εκφοβισμός είναι έμμεση μορφή εκφοβισμού. Περιλαμβάνει απειλές, εκβιασμούς, διάδοση κακοηθών και ψευδών φημών, υβριστικές ή περιπαικτικές εκφράσεις για τη φυλή, την εθνικότητα, τη θρησκεία, την ταυτότητα αναπηρίας, τη σεξουαλική ταυτότητα του θύματος, άσκηση πίεσης από τους συμμαθητές. Ο σεξουαλικός εκφοβισμός είναι ένα σχετικά συνηθισμένο φαινόμενο, αποτελεί σοβαρό πρόβλημα μέσα στα όρια του σχολικού χώρου, σημειώνει όλο και μεγαλύτερη αύξηση και γίνεται σε όλο και μικρότερη ηλικία (Linden, 2009). Ο δράστης προξενεί ένα αίσθημα αμηχανίας και ντροπής στο θύμα με αισχρά σκίτσα, ανήθικες χειρονομίες, αγενή «αστεία» και σχόλια σεξουαλικού περιεχομένου εις βάρος του θύματος και ερωτήσεις παρόμοιας θεματικής. Επιπλέον ο δράστης μπορεί να αγγίζει το θύμα σε διάφορα σημεία παρά τη θέλησή του. Την κατάσταση αυτή τη βιώνουν σε μεγαλύτερη συχνότητα τα κορίτσια, τα οποία φαίνεται επηρεάζονται περισσότερο από την σεξουαλική παρενόχληση. Τέλος εισαγωγή τη τεχνολογίας, η χρήση του διαδικτύου και των κινητών τηλεφώνων από τα παιδιά δημιούργησε ένα νέο

μέσο εκφοβισμού. Πλέον, αποτελεί μία πολύ συχνή μορφή bullying και περιλαμβάνει την αποστολή μηνυμάτων και φωτογραφιών με χυδαίο ή απειλητικό περιεχόμενο, την τοποθέτηση προσωπικών πληροφοριών και την δημοσιοποίηση στοιχείων που αφορούν προσωπικά δεδομένα. Συνήθως η άσκηση του ηλεκτρονικού εκφοβισμού γίνεται μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail), ιστοσελίδων, χώρων συνομιλίας (chat rooms), χώρων άμεσων μηνυμάτων (IM) και κινητών τηλεφώνων (Sigal et al, 2012). Ο King το 2006, όπως αναφέρεται στο Σφακιανάκης κ.α. (2012: 181), επισημαίνει ότι «αυτό που καθιστά τον εκφοβισμό μέσω του διαδικτύου τόσο επικίνδυνο είναι το γεγονός ότι ο καθένας μπορεί να τον πράξει χωρίς να χρειάζεται να αντιμετωπίσει το θύμα του. Δε χρειάζεται να είναι κανείς δυνατός ή γρήγορος αρκεί ένας υπολογιστής και η επιθυμία να τρομοκρατήσει».

Διαχωρισμός πείραγματος και εκφοβισμού

Ο Olweus τονίζει τη διαφορά του bullying με το «πείραγμα» στα πλαίσια του παιχνιδιού. Το «πείραγμα» αυτό συνήθως συμβαίνει μεταξύ φίλων και δεν περιλαμβάνει την πρόκληση σωματικού πόνου των άλλων. Αντίθετα, το bullying εμπλέκει άτομα που δεν έχουν φιλικές σχέσεις. Η χαρακτηριστική ανισορροπία δύναμης που διατυπώνει ο Olweus στον ορισμό του μπορεί να αναφέρεται στα ατομικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά του δράστη και του θύματος. Το «πείραγμα» μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε εκφοβισμό, αν συμβαίνει για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, και το σημαντικότερο, όταν το παιδί αισθανθεί ότι οι πράξεις των άλλων δεν διέπονται από αστείο και δεν γίνονται μέσα στα όρια του παιχνιδιού (Olweus, 2007).

Προφίλ θύτη και θύματος

Οι μαθητές που εμπλέκονται σε εκφοβιστικές συμπεριφορές είναι παιδιά με αυταρχική προσωπικότητα, επιθετικοί ακόμα και προς τους ενήλικες, παρορμητικοί και με σωματική δύναμη, ιδίως τα αγόρια (Χαντζή, Χ. Χουντουμάδη, Α. & Πατεράκη Λ, 2000). Έχουν ασυνήθιστα ελάχιστο άγχος και ανασφάλεια, νιώθουν την ανάγκη να κυριαρχούν και να έχουν τον έλεγχο ενώ αδυνατούν να ελέγξουν τις ενορμήσεις τους. Ακόμη, χαρακτηρίζονται από υπερβολική αυτοεκτίμηση και τους διακρίνει από τους άλλους μαθητές η αντεπίθεση και η βιαιότητα που χρησιμοποιούν ως μέσο διαχείρισης των προβλημάτων τους (Κακαβούλης, 2003). Οι μαθητές – θύτες αποζητούν την ανοιχτή και δημόσια διαμάχη με στόχο να επιβεβαιώσουν την υπεροχή τους και να επιβληθούν στην ομάδα των συνομηλίκων τους. Σε αντίθεση τα θύματα Ο Olweus (2007), τα διακρίνει δύο κατηγορίες θυμάτων σχολικού εκφοβισμού. Σε μεγαλύτερο ποσοστό εμφανίζονται τα παθητικά ή υποτακτικά θύματα τα οποία εκπέμπουν ότι είναι ανασφαλής και ανάξια καθώς και ότι δεν πρόκειται να αντεπιτεθούν εάν τους επιτεθούν ή τα προσβάλλουν. Χαρακτηριστικά αναφέρει, ότι για τα παθητικά θύματα μπορούμε να πούμε ότι «χαρακτηρίζονται από ένα αγχώδες ή υποτακτικό πρότυπο αντίδρασης το οποίο (στα αγόρια) συνδυάζεται με σωματική αδυναμία» (ό.π.:56). Η δεύτερη κατηγορία θυμάτων αναφέρεται στα προκλητικά θύματα τα οποία συνήθως παρουσιάζουν αδυναμία συγκέντρωσης ή υπερκινητικότητα, ενώ παράλληλα συνδυάζουν αγχώδη και επιθετική συμπεριφορά καθώς και στοιχεία που προκαλούν εκνευρισμό και ένταση στους συμμαθητές τους. Τα θύματα των εκφοβιστικών εκδηλώσεων χαρακτηρίζονται από περισσότερο άγχος και ανασφάλεια από τους άλλους μαθητές ενώ συνήθως σκιαγραφούνται ως προσεκτικοί, ήσυχoi και ευαίσθητοι, με εσωστρεφή προσωπικότητα και ελάχιστους ή καθόλου φίλους (Ασημακόπουλος, 2008).

Οι επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού

Οι επιπτώσεις που επιφέρει ο σχολικός εκφοβισμός στα παιδιά ποικίλλει ανάλογα με το θύτη και το θύμα. Τα παιδιά - θύτες επηρεάζονται από τις επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού που τα ίδια ασκούν. Οι μαθητές που προβαίνουν σε τέτοιου είδους πράξεις, βιώνουν τις επιπτώσεις του φαινομένου αφού τα πρότυπα της επιθετικής συμπεριφοράς που επιφέρει αναστάτωση μπορούν να διατηρηθούν και να γενικευτούν. Οι μαθητές οι οποίοι εκφοβίζουν συστηματικά άλλους είναι δυνατόν να συνηθίσουν σ' ένα τρόπο ζωής μέσω της κακομεταχείρισης των άλλων, που τους απομακρύνει από την επαρκή ενσωμάτωσή τους στη κοινωνική ζωή του σχολικού περιβάλλοντος. Οι θύτες - bullies παρουσιάζουν στοιχεία προβληματικής αντικοινωνικής και συχνά παραβατικής συμπεριφοράς, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, καπνίζουν ή κάνουν χρήση αλκοόλ. Επιπλέον, φαίνεται να εμφανίζουν αυξημένη πιθανότητα να παρουσιάσουν διαταραχές ψυχιατρικής φύσεως όπως κατάθλιψη και αυτοκτονικό ιδεασμό (Klomek et al., 2008). Επίσης, εάν αυτή η χωρίς οίκτο, βίαιη συμπεριφορά δεν ελεγχθεί εγκαίρως, μπορεί να μεταφερθεί και σε άλλα πεδία αλληλεπίδρασης και κοινωνικών σχέσεων. Προκαλεί σοβαρές δυσλειτουργίες σε επίπεδο κοινωνικής ενσωμάτωσης, κάτι που είναι δυνατόν να αποτελέσει παράγοντα μελλοντικών παραβατικών συμπεριφορών. Στον αντίποδα τα θύματα, είναι δυνατόν να παρουσιάσουν διαταραχές συμπεριφοράς, ψυχολογικά καθώς και ψυχοσωματικά προβλήματα, άγχος, χαμηλή αυτοεκτίμηση, φοβίες, αποστροφή για το σχολείο και γενικότερες δυσκολίες προσαρμογής που μπορεί να οδηγήσουν ακόμα και στην αυτοκτονία. Τα τραύματα ιδιαίτερα, που προέρχονται από σεξουαλικές ή σωματικές επιθέσεις, προκαλούν ανησυχία και άγχος ενώ είναι πιθανό να οδηγήσουν στο σύνδρομο μετατραυματικού στρες (Atkinson et al, 2000) το οποίο συνοδεύεται από συμπτώματα όπως οι διαταραχές ύπνου, η αποξένωση, η έλλειψη ενδιαφέροντος, η δυσκολία συγκέντρωσης, η υπερβολική εγρήγορση, η τάση αναβίωσης του τραυματικού γεγονότος στις αναμνήσεις και τα όνειρα. Σχετικά με τις ψυχολογικές επιπτώσεις στα παιδιά που θυματοποιούνται, αυτές ποικίλουν και σύμφωνα με διάφορες μελέτες αυτές αφορούν συμπτώματα άγχους και ανασφάλειας, χαμηλή αυτοεκτίμηση και μειωμένη αυτοπεποίθηση, συναισθήματα κατωτερότητας, αρνητικό εσωτερικό διάλογο και αρνητική αυτοκριτική.

Οι γενεσιουργοί παράγοντες του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού

Ο λόγος ύπαρξης του εκφοβισμού στο σχολείο πρέπει γενικά να αναζητηθεί στη δυναμική αλληλεπίδραση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας των παιδιών που εμπλέκονται στις συγκεκριμένες εκδηλώσεις βίας, του οικογενειακού περιβάλλοντος, του κλίματος του σχολείου, των στάσεων που έχουν διαμορφωθεί στην κοινότητα των συνομηλίκων αλλά και των γενικότερων προβλημάτων και καταστάσεων που συμβάλλουν στην ενίσχυση αντικοινωνικών συμπεριφορών (Ασημακόπουλος, Χ., Χατζηπέμος, Θ., Σουμάκη, Ε., Διαρεμέ, Σ., Γιαννακοπούλου, & Τσιάντης, Γ. 2008). Για τον λόγο αυτό, γίνεται εκτενής αναφορά στους ρόλους όλων των παραπάνω παραγόντων στην εκδήλωση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού.

Ο ρόλος της οικογένειας

Ως προς την αναζήτηση των αιτιών του εκφοβισμού, ιδιαίτερη σημασία δίδεται στο ρόλο της οικογένειας. Κατά τον Rene Hubert η κοινωνικοποίηση του παιδιού αρχίζει από τη γέννησή του. Ανάμεσα στη σχέση μητέρας - παιδιού δημιουργούνται τα πρώτα στηρίγματα της κοινωνικής ανάπτυξης. Η οικογένεια αποτελεί τον κύριο φορέα κοινωνικοποίησης και ανάπτυξης του παιδιού το οποίο, μεγαλώνοντας μέσα σε αυτή, αναπτύσσει δεξιότητες και κυρίως δημιουργεί και διαμορφώνει την προσωπικότητά

του. Η οικογένεια, λοιπόν, έχει σαν αποστολή την ένταξη του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο. Όσον αφορά στους παράγοντες οι οποίοι μπορούν να προκαλέσουν επιθετική συμπεριφορά στα παιδιά στα πλαίσια της οικογένειας διακρίνονται η επιθετικότητα των γονέων προς παιδιά, των παιδιών προς γονείς, μεταξύ συζύγων αλλά και ανάμεσα στα αδέρφια (Νέστορος, Ι. 1992). Τα παιδιά τα οποία μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον βιώνουν καταστάσεις συγκρούσεων και επιθετικότητας, μεταφέρουν στο σχολείο, που αποτελεί την ευρύτερη κοινωνική τους ομάδα, την επιθετική συμπεριφορά και είναι αυτά που τώρα τη μεταδίδουν στα άλλα παιδιά. Από την μία, οι υπέρ-προστατευτικοί γονείς δημιουργούν ένα ασφυκτικό προστατευτικό κλοιό γύρω από τα παιδιά τους εμποδίζοντας τα με αυτόν τον τρόπο να διαμορφώσουν ολοκληρωμένες προσωπικότητες. Από την άλλη οι υπερβολικά ελαστικοί γονείς δεν θέτουν όρια στη συμπεριφορά του παιδιού τους. Το παιδί μην έχοντας τον έλεγχο των γονιών αισθάνεται ότι μπορεί να αντιδράσει όπως αυτό επιθυμεί. Συνεπώς σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού και στην εμφάνιση ή μη επιθετικής συμπεριφοράς παίζει η δομή και η λειτουργία της οικογένειας αλλά και οι ρόλοι και οι θέσεις των μελών της στα πλαίσια αυτής.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού και της σχολικής κοινότητας

Μετά την οικογένεια ακολουθεί το σχολείο με την παιδαγωγική του δραστηριότητα στην ανάπτυξη της κοινωνικότητας του παιδιού. Το σχολείο είναι αυτό που αποτελεί τον σημαντικό παράγοντα για την ψυχοκοινωνική προσαρμογή και την κοινωνικοποίηση του παιδιού. Στο σχολείο, και ειδικότερα στη σχολική τάξη συνεχίζεται η διαμόρφωση της προσωπικότητας και η κοινωνικοποίηση του παιδιού και άρα ο εκπαιδευτικός οφείλει να συμβάλει στην προσπάθεια αυτή αναζητώντας τρόπους προσαρμογής οι οποίοι θα τη διευκολύνουν. Ο δάσκαλος οφείλει να διατηρεί μία ισότιμη στάση απέναντι στους μαθητές του. Συγκεκριμένα, δεν πρέπει να προβαίνει σε διακρίσεις και απαξιώτικες κρίσεις για το «πνευματικό επίπεδο» ορισμένων θορυβούντων μαθητών, οι οποίοι άλλωστε συνήθως θορυβούν ακριβώς για να εκδηλώσουν με τον τρόπο αυτόν την αντίδρασή τους σ' ένα εχθρικό γι' αυτούς, όπως οι ίδιοι το αντιλαμβάνονται, περιβάλλον (Κουράκης, 2009). Επίσης πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι πολλές φορές το παιδί υιοθετεί και οικειοποιείται πολλά χαρακτηριστικά από την ίδια τη συμπεριφορά του δασκάλου του (Καλλιώτης, 2002)

Ομάδες συνομηλίκων

Αναπόσπαστο μέρος του σχολικού περιβάλλοντος αποτελούν οι ομάδες των συνομηλίκων, στις οποίες το άτομο αναπτύσσει ρόλους και εκδηλώνει συμπεριφορές. Έχουν διεξαχθεί, ωστόσο, έρευνες που αποδεικνύουν ότι η επίδρασή τους στην εκδήλωση βίαιης συμπεριφοράς είναι σημαντική (Αρτινοπούλου, Β. 2001). Οι σχέσεις με τους συνομηλίκους παρέχουν ένα σημαντικό πλαίσιο για την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών τα οποία συνήθως εάν αναπτύξουν προβληματικές σχέσεις με τους συνομηλίκους τους, τότε δυσκολεύονται σε πολλές πλευρές της ζωής τους. Έτσι, οι ισχυρές υποστηρικτικές σχέσεις με τους συνομηλίκους συμβάλλουν στο θετικό κοινωνικό προσανατολισμό και ταυτόχρονα μειώνουν τον κίνδυνο εκδήλωσης «προβληματικής» συμπεριφοράς (Μπότσαρη -Μακρή, 2005). Συμπερασματικά, μπορούμε να αναφέρουμε ότι η ομάδα των συνομηλίκων είναι δυνατόν να προκαλέσει θυματοποίηση σε περιπτώσεις όπου υπάρχει η ικανότητα του εκφοβιστή να στρέψει τους συνομηλίκους του εναντίον του παιδιού ή ομάδας -στόχου και σε περιπτώσεις όπου οι σχέσεις μεταξύ των μελών της ομάδας είναι φτωχές

Ο ρόλος των Μ.Μ.Ε. και των ηλεκτρονικών υπολογιστών

Οι δημιουργίες κινουμένων σχεδίων και παιχνιδιών βασισμένων στη βία επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τον ψυχισμό των ανηλίκων και προκαλούν τη σύγχυση μεταξύ εικονικής πραγματικότητας και πραγματικότητας. Η τηλεόραση την σημερινή εποχή επηρεάζει όσο ποτέ άλλοτε τη ζωή των παιδιών. Το περιεχόμενο των προγραμμάτων που παρακολουθούν και ο χρόνος που αφιερώνουν για την τηλεόραση έχουν αντίκτυπο στην ψυχική και σωματική τους υγεία (Επιθετικότητα και εγκληματικότητα σε παιδιά λόγω τηλεόρασης, 2002). Είναι σχεδόν βέβαιο ότι τα βίαια ηλεκτρονικά παιχνίδια είναι μια πηγή μάθησης και εφαρμογής βίαιων λύσεων σε συγκρούσεις. Έτσι, παίζοντας στην αρχή παρουσιάζονται μόνο επιθετικές σκέψεις αλλά στη συνέχεια και μετά από πολύχρονη χρήση ο παίκτης μαθαίνει κατά κάποιο τρόπο να εφαρμόζει στη ζωή του τα επιθετικά σενάρια που χρησιμοποιεί στα παιχνίδια (Νομικού, 2004). Σύμφωνα με έρευνες στη χώρα μας το 60-70% των μικρών παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας παρακολουθούν κατά μέσο όρο 2-5 ώρες την ημέρα τηλεόραση και βλέπουν 11 περίπου εγκληματικές πράξεις την ημέρα με δολοφονίες, διαρρήξεις και καταστροφές. Είναι αναμενόμενο λοιπόν, όλες αυτές οι πράξεις βίας και επιθετικότητας που παρακολουθούν τα παιδιά να έχουν αρνητική επίδραση σ' αυτά, με περισσότερες πιθανότητες σε εκείνα που έχουν προδιάθεση για την ανάπτυξη της επιθετικής συμπεριφοράς (Καλλιώτης, 2002).

Αντιμετώπιση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού αν και είναι υπαρκτό και αρκετά διαδεδομένο, δεν έχει ακόμα λάβει την απαιτούμενη προσοχή και δεν έχουν διαμορφωθεί πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης σε ικανοποιητικό βαθμό. Γενικότερα, γίνεται μία προσπάθεια ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης της κοινωνίας κυρίως με χρήση των Μ.Μ.Ε. αλλά ουσιαστικά, το σχολείο είναι αυτό που συντονίζει τις συνεργασίες που απαιτούνται για μία σωστή και αποτελεσματική διαχείριση του εκφοβισμού, αφού αποτελεί το φυσικό χώρο εμφάνισης του φαινομένου.

Ο ρόλος του σχολείου

Η ανάγκη για ανάπτυξη προσεκτικά σχεδιασμένων παρεμβάσεων μέσα στο σχολείο είναι επιτακτική, τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και αντιμετώπισης της θυματοποίησης, οι οποίες θα εξασφαλίζουν ότι κανένα παιδί δε θα πέσει θύμα εκφοβισμού (Τσιάκαλος, 2008). Ουσιαστικά στο σχολικό περιβάλλον, χρειάζεται να αναπτυχθούν και να εφαρμοστούν πολιτικές που να προωθούν την ανάπτυξη μιας θετικής σχολικής ατμόσφαιρας, την υποστήριξη και επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, την ενίσχυση των συναισθηματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών με έμφαση στη σημασία των σχέσεων φιλίας, την ανταλλαγή καλών πρακτικών και την προώθηση συμμετοχικών προσεγγίσεων στη συνεργασία με τα παιδιά. (Ασημόπουλος κ.α., 2008). Ο Smith (1997, ό.π. αναφ. στο Κυριακίδης, 2007), προτείνει μία παρέμβαση που αναπτύσσεται στο χώρο του σχολείου προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο του εκφοβισμού. Αρχικά, πιστεύει ότι είναι απαραίτητη η ύπαρξη μίας ξεκάθαρης εκπαιδευτικής πολιτικής η οποία θα προωθεί μία επικριτική κουλτούρα για τα φαινόμενα θυματοποίησης, ενώ παράλληλα θα δρα υποστηρικτικά στις παρεμβάσεις που επιχειρούνται στα πλαίσια του σχολείου κατά του εκφοβισμού. Σε επίπεδο σχολικής τάξης προτείνει τις ομαδικές δραστηριότητες αλλά και την καλύτερη επίβλεψη των μαθητών ενώ βρίσκονται στην αυλή του σχολείου, επειδή αποτελεί το

μέρος όπου παρατηρούνται τα περισσότερα περιστατικά θυματοποίησης. Για τους θύτες αναφέρει ότι πρέπει να αποφεύγεται η κατά μέτωπο αντιμετώπισή τους που θα τους φέρει σε αμυντική θέση και να επιλέγεται η εφαρμογή των μεθόδων Pikas και «αποφυγής της κατηγορίας-no blame approach». Οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις στοχεύουν στην κατανόηση του περιστατικού θυματοποίησης (συνέπειες για το θύμα) με σκοπό την αύξηση της ενσυναίσθησής τους και τελικά την έκφραση προτεινόμενων λύσεων για το πρόβλημα της θυματοποίησης από τους ίδιους τους θύτες. Τέλος, για τα θύματα πρέπει να υπάρξει εκμάθηση διεκδικητικών τρόπων συμπεριφοράς, δηλαδή να μάθουν να εκφράζουν τα συναισθήματα, τις ανάγκες και τα δικαιώματά τους ακόμα και εάν έρχονται σε αντιπαράθεση, χωρίς όμως να καταπατούν τα δικαιώματα των άλλων. Σύμφωνα με τον Smith, η δυσκολία του να είμαστε διεκδικητικοί, οφείλεται στο ότι δεν έχουμε αναγνωρίσει τα βασικά ατομικά μας δικαιώματα.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Ο εκπαιδευτικός στη συγκεκριμένη ηλικία των παιδιών διαδραματίζει το σπουδαιότερο ρόλο στην κοινωνικοποίησή τους στο πλαίσιο του σχολείου. Τα ενθαρρύνει στην κοινωνική και συναισθηματική τους ανάπτυξη στο σχολείο, βοηθώντας τα με τον τρόπο αυτό στην αποφυγή μιας μελλοντικής προβληματικής συμπεριφοράς. Ο δάσκαλος κρίνεται χρήσιμο μέσα στην τάξη να αναπτύσσει με τους μαθητές μία διαπροσωπική σχέση που να εμπνέει εμπιστοσύνη και σεβασμό (Καλλιώτης, 2002). Οι Holtappels και Tillmann (1999, ό.π. αναφ. στο Τσιάκαλος, 2008), προτείνουν μία παιδαγωγική αντιμετώπιση του προβλήματος, η οποία στηρίζεται στα εξής πέντε σημεία. Πρώτον, στις μορφές διδασκαλίας και μάθησης που προσανατολίζονται σε μια δημοκρατική παιδαγωγική και οι οποίες ενισχύουν τη συνεργασία και την ένταξη των αδύναμων μελών της τάξης. Δεύτερον, στην ανάπτυξη της αίσθησης συλλογικότητας. Τρίτον, στην παρέμβαση και παρεμπόδιση των διαδικασιών στιγματισμού από τους εκπαιδευτικούς. Τέταρτον, στη θέσπιση κανόνων και ορίων ώστε να γνωρίζουν τα παιδιά ότι δεν είναι αποδεκτές οι πράξεις εκφοβισμού αλλά και οι εκπαιδευτικοί, το πότε και με ποιον τρόπο πρέπει να παρέμβουν. Τέλος, προτείνουν τη συνεργασία του σχολείου με θεσμούς και πρόσωπα έξω από αυτό.

Ο ρόλος της οικογένειας

Αν αναλογιστούμε τη σημασία της οικογένειας στην εμφάνιση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού καθίσταται σαφές ότι για την αντιμετώπισή του απαιτείται η συνεργασία σχολείου και οικογένειας. Ο Olweus (2009), αναφέρει ότι για να αλλάξει η συμπεριφορά του παιδιού θύτη, πρέπει οι γονείς να είναι ευαισθητοποιημένοι και να καταδικάζουν το φαινόμενο του εκφοβισμού καθώς και να αναπτύξουν ένα σύστημα οικογενειακών κανόνων που όταν τηρεί το παιδί θα επαινείται ενώ όταν τους παραβαίνει θα έχει κυρώσεις. Σε κάθε περίπτωση, οι αυστηρές τιμωρίες θα πρέπει να αποφεύγονται και ιδιαίτερα οι σωματικές. Τυχόν προβλήματα μέσα στην οικογένεια θα πρέπει να συζητούνται και γενικότερα να υπάρχει ένα κλίμα επικοινωνίας και διαλόγου έτσι ώστε το παιδί να μάθει να διαχειρίζεται τυχόν διαφωνίες μέσω της συζήτησης και του διαλόγου και όχι να καταφύγει σε επιθετικές ενέργειες για την επίλυσή τους. Τέλος, οι γονείς πρέπει να περνούν εποικοδομητικό χρόνο μαζί με τα παιδιά τους παίζοντας, διαβάζοντας βιβλία ή πηγαίνοντας εκδρομές και επισκέψεις σε χώρους κατάλληλους για τα παιδιά.

Η πρόληψη ως μέσο παρέμβασης

Ιδιαίτερη σημασία παγκοσμίως δίδεται στην πρόληψη του εκφοβισμού με προγράμματα –παρεμβάσεις που αφορούν τόσο τα παιδιά και τους εκπαιδευτικούς όσο

και τους γονείς. Μία ενδιαφέρουσα πρόταση πρόληψης, διαχείρισης και αντιμετώπισης του εκφοβισμού στο σχολείο αποτελεί η διαμεσολάβηση (peer mediation), δηλαδή η ειρηνική διαδικασία

επίλυσης συγκρούσεων κατά την οποία μαθητές της ίδιας ηλικίας λειτουργούν ως διαμεσολαβητές μεταξύ των εμπλεκόμενων μαθητών. Πρόκειται ουσιαστικά για μία συζήτηση που γίνεται σε κλίμα εμπιστευτικό ανάμεσα στα παιδιά που συγκρούονται και εφόσον αυτά έχουν συναινέσει, ενώπιον των παιδιών διαμεσολαβητών τα οποία είναι ουδέτερα και έχουν εκπαιδευτεί στο ρόλο αυτό (Αρτινοπούλου, 2009). Στην Ελλάδα εφαρμόζεται πιλοτικά από το 2005. Σύμφωνα με τους Ρουμπάνη και Ζήκα (2007), η διαμεσολάβηση είναι ένα παιδαγωγικό εργαλείο που βοηθάει στην ενίσχυση της συμμετοχής και της ευθύνης των μαθητών για την αντιμετώπιση των διαφόρων θεμάτων και που μειώνει τον αυταρχισμό και τη συνεχή προσφυγή σε ποινικοποίηση της συμπεριφοράς

Συμπεράσματα

Η βία μεταξύ των μαθητών έχει σοβαρές, βραχυπρόθεσμες αλλά και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην ανάπτυξη και υγεία τους. Τα παιδιά που εκφοβίζονται εμφανίζουν συχνά χαμηλή αυτοεκτίμηση, ψυχοσωματικά προβλήματα, σχολική άρνηση, έντονο άγχος, διαταραχές ύπνου, φοβίες, κατάθλιψη ακόμα και τάσεις για αυτοκτονία. Τα παιδιά που εκφοβίζουν εμφανίζουν μειωμένη ικανότητα αυτοελέγχου, αδυνατούν να τηρήσουν κανόνες και όρια και δυσκολεύονται στη διαλεκτική επίλυση των διαφορών τους και στη διαχείριση της επιθετικότητάς τους και ενδέχεται και στο μέλλον να εκδηλώνουν αντικοινωνικές και παραβατικές συμπεριφορές. Δυστυχώς, τα περιστατικά βίας μεταξύ των μαθητών στα σχολεία δεν αντιμετωπίζονται πάντα με τον πιο κατάλληλο τρόπο. Είναι πλέον επιτακτική η ανάγκη θέσπισης ενός σαφούς πλαισίου πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού στο σχολικό περιβάλλον, το οποίο αποτελεί τον πιο αρμόδιο φορέα για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των εφήβων και την διοχέτευση υγιών πολιτών στην κοινωνία μας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνική

- Αρτινοπούλου, Β. (2001). Βία στο σχολείο. Έρευνες και Πολιτικές στην Ευρώπη. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Αρτινοπούλου, Β. (2009). Βία στην οικογένεια και βία στο σχολείο. Περιοδικό «Εγκέφαλος», Τόμος 46, Τεύχος 2. Αθήνα: Σύλλογος Εγκέφαλος
- Βουϊδάσκης, Κ. Β. (1987). Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο. Αθήνα: Γρηγόρη
- Γεωργούλας, Σ. (2000). Ανήλικοι παραβάτες στην Ελλάδα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κακαβούλης, Α. (2003). Ηθική ανάπτυξη και αγωγή. Αθήνα: Αυτοέκδοση
- Καλλιώτης, Π., Καϊσέρογλου, Ν., Κολοβός, Γ., Μπαμπανίκας, Δ. & Τάουλας, Κ. (2002). Η φύση και η έκταση της σχολικής επιθετικότητας και «κακοποίησης» στους μαθητές από 8 έως 12 ετών. Αθήνα: Γρηγόρη
- Μπότσαρη-Μακρή, Ε. (2005). Θέματα Ανάπτυξης και Σχολείου. Το περιοδικό της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρίας, Τόμος 12, Τεύχος 2. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νέστορος, Ι.Ν. (1992). Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νομικού, Χ. (2004). Εφηβεία. Η ηλικία της επανάστασης. Αθήνα: Λιβάνη
- Σφακιανάκης, Ε., Κ. Σιώμος & Φλώρος, Γ. (2012). Εθισμός στο διαδίκτυο και άλλες διαδικτυακές συμπεριφορές υψηλού κινδύνου. Αθήνα: Λιβάνη.
- Τσιάκαλος, Γ. (2008). Σχολικός Εκφοβισμός (Παιδαγωγική Προσέγγιση). Στο Γ. Πανούσης (Επιμ), Επικίνδυνα παιδιά ή παιδιά σε κίνδυνο; Πρωταγωνιστές και θύματα της νεανικής εγκληματικότητας(132-137). Αθήνα: Lector ΕΠΕ.
- Τσιάντης, Γ. (2008). Ενδοσχολική βία. Σημειώσεις μαθήματος στα πλαίσια του 11ου Εκπαιδευτικού Προγράμματος Προαγωγής Ψυχικής Υγείας της Α Ψυχιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ξενόγλωσση

- Gini, G. (2006). Bullying as a social process: The role of group membership students' perception of inter-group aggression at school. Journal of School Psychology, 44, 51-65
- Klomek, A. B., Sourander, A., Kumpulainen, K., Piha, J., Tamminen, T., Moilanen, I., et al. (2008). Childhood bullying as a risk for later depression and suicidal ideation among finnish males. Journal of Affective Disorders, 109 (1-2) , 47-55.
- Olweus, D. (1993). Bullying at school. What we know and what we can do. Oxford: Blackwell
- Olweus, D. (2007). Bullying Prevention Program, Olweus Bullying Questionnaire-Standard School Report. U.S.A: Hazelden-PDA
- Alward, M. (2005). Bullying: How to Help Your Child Cope. www.googobits.com/EmotionalBullying.mht
- Louwes, J. (11-09-2009). Ψευτοπαλικάρισμός στα σχολεία. www.enet.gr/?i=news.el.article&id=81171
- Linden, M. (2009). Sexual bullying: thousands of pupils suspended. Ανακτήθηκε 10/05/2012 από www.independent.o.uk/.../sexual-bullying-thousands-of-pupils-suspended-1226341.htm